

УДК 34

DOI <https://doi.org/10.32782/2223-9995.2024.26.4>

Матвійчук М. А.,

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право», доцент, адвокат,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
імені Василя Попелюшка
Національного університету «Острозька академія»

Герасимчук О. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
директор
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ РОСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗГЛЯДУ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочата у 2014 році й переросла в широкомасштабне вторгнення з 24 лютого 2022 року, супроводжується масовими порушеннями прав людини. Ці дії, серед яких численні випадки вбивств, депортацій, катувань та інших злочинів, визнані міжнародною спільнотою як злочини проти людяності. Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), що заснований на основі Римського статуту, відіграє ключову роль у притягненні до відповідальності винних осіб.

Метою цього дослідження є аналіз юридичних аспектів злочинів проти людяності, вчинених Росією, і оцінка перспектив їх розгляду в МКС. Використовуючи методи аналізу нормативно-правових актів, звітів міжнародних організацій та судової практики, дослідження пропонує структуровану оцінку фактів і можливих наслідків.

Злочини проти людяності є одними з найтяжчих порушень міжнародного права, спрямованими на захист людства від систематичних або масштабних атак на цивільне населення. Відповідно до Римського статуту, це такі злочини, як вбивства, депортації, тортури, сексуальне насильство, переслідування за політичними й етнічними мотивами та інші дії, що вчиняються в рамках узгодженої політики.

Ключовими ознаками таких злочинів є: 1) систематичність або масштабність атак; 2) цілеспрямованість проти цивільного населення.

Історичний розвиток концепції злочинів проти людяності почався з Нюрнберзького трибуналу, а пізніше закріпився в подальшій практиці міжнародних трибуналів, як-от Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії, Міжнародний трибунал з Югославії, Міжнародний трибунал з Руанди, Надзвичайні палати в судах Камбоджі, Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне, Спеціалізовані судові палати та спеціалізована прокуратура щодо Косово, Міжнародний кримінальний трибунал для Сирії, Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів, що стали важливими прецедентами в боротьбі зі злочинами проти людяності [1].

Злочини проти людяності, вчинені Російською Федерацією в Україні, охоплюють широкий спектр порушень, які мають системний і масштабний характер. Ці дії спрямовані на знищення української нації та підірив її ідентичності.

Ракетні й артилерійські удари, що Росія систематично завдає по густонаселених районах України, супроводжуються руйнуванням житлових будинків та об'єктів критичної інфраструктури (обстріли в Бучі, Маріуполі, Харкові спричинили масову загибель мирних жителів) [2]. Агресор безкарно здійснює напади на об'єкти охорони здоров'я – лікарні, пологові будинки та мобільні шпиталі руйнуються, що прямо заборонено нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема грубо порушуються норми Женевських конвенцій 1949 року та їхніх Додаткових протоколів 1977 року. Перша Женевська конвенція (про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях) передбачає, що «лікарні не підлягають нападу й повинні бути захищені й шановані за всіх обставин» (стаття 19), «захист лікарень може припинитися лише в тому разі, якщо вони використовуються для ворожих дій» (стаття 21) [3]. Четверта Женевська конвенція (про захист цивільного населення під час війни) зазначає, що цивільні лікарні

користуються особливим захистом і вони не можуть бути об'єктами нападу (стаття 18) [4]. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (1977 р.), що застосовується до міжнародних збройних конфліктів, також вказує, що медичні підрозділи, зокрема лікарні та мобільні шпиталі, повинні бути поважані й захищені за будь-яких обставин (стаття 12), а захист медичних об'єктів поширюється й на об'єкти, що працюють у зонах конфлікту, якщо вони не використовуються для ворожих дій (стаття 15) [5]. Також і Додатковий протокол II до Женевських конвенцій (1977 р.) (застосовується до неміжнародних збройних конфліктів) забороняє нападати на медичні установи, які використовуються для лікування поранених, хворих і вагітних жінок (стаття 11) [6]. Зрештою, Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) прямо відносить до воєнних злочинів умисний напад на лікарні, місця для лікування хворих і поранених, які не є військовими об'єктами (стаття 8 (2) (b) (ix)) [7]. Руйнування медичних закладів, передбачених як об'єктів захисту, є не лише порушенням гуманітарного права, а й становить воєнний злочин, за який передбачено міжнародну кримінальну відповідальність.

Окупаційна влада проводить систематичну депортацію українських громадян на територію Росії. За даними ООН, десятки тисяч людей були примусово вивезені, включно з дітьми. Дітей насильно розлучають із батьками, а деяких примусово віддають у російські сім'ї, що є порушенням Конвенції про права дитини [8]. За депортацію українських дітей 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав ордери на арешт Путіна і Львової-Белової.

Також на окупованих територіях російські військові застосовують фізичне та психологічне насильство. Свідчення очевидців із Херсонської області підтверджують катування електрошоком, знущання та побиття у «фільтраційних таборах». Зафіксовано численні випадки сексуального насильства над жінками, дітьми та навіть чоловіками, що є військовими злочинами [2].

Зрештою, знищення української ідентичності супроводжується заборонаю використання української мови та символіки на окупованих територіях, руйнуванням шкіл, що викладали українською мовою. Росія блокує гуманітарні коридори, не допускає допомоги до людей, які опинилися в облозі, та обстрілює конвої з продуктами харчування й ліками, що є порушенням міжнародного гуманітарного права.

Для формування доказової бази для розгляду справ у МКС є критично важливим документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Джерелами доказів є свідчення очевидців і постраждалих, фото- та відеодокази, документи та доповіді. Прямі свідки злочинів (жертви обстрілів, депортовані особи, біженці) є основними носіями інформації про обставини злочинів. Свідчення фіксуються українськими правоохоронними органами, громадськими організаціями та міжнародними спостерігачами. Здійснюються зйомки з дронів, збираються супутникові знімки та відео, опубліковані в соціальних мережах, що підтверджують масштаби злочинів. Усі дані верифікуються експертами для забезпечення їхньої автентичності. Корисними можуть бути звіти таких міжнародних організацій, як ООН, Amnesty International та Human Rights Watch. Особливо цінними є протоколи судово-медичних експертиз загиблих і поранених. Експертизи допомагають довести, що смерть або поранення спричинені конкретними діями, наприклад артилерійським обстрілом, авіаударами чи іншими актами насильства, які можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини. Дані судово-медичних експертиз визнаються авторитетними доказами в міжнародних судових інстанціях, у тому числі в МКС. Аналіз протоколів може виявити спільні риси (наприклад, однакові типи поранень), що вказують на систематичний характер нападів або злочинів, які планувалися і здійснювалися з порушенням законів війни.

Роль національних і міжнародних інституцій у процесі розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України під час російської агресії, є визначальною для забезпечення справедливості та покарання винних. Національні органи, зокрема Офіс Генерального прокурора України, відіграють ключову роль у координації процесу фіксації та документування злочинів. Це охоплює співпрацю з іншими правоохоронними структурами, як-от Національна поліція та Служба безпеки України, які спільно забезпечують збір доказової бази. Спеціальні групи документування працюють на деокупованих територіях, зокрема в Ірпені та Бучі, де вони фіксують свідчення очевидців, здійснюють фотозйомку місць злочинів і збирають матеріальні докази [2]. Такі дії забезпечують збереження фактів для подальшого використання як у національних судах, так і в міжнародних інстанціях.

Особливої уваги заслуговує міжнародна співпраця, яка значно посилює можливості української сторони в доведенні злочинів. Міжнародний кримінальний суд (МКС) активно співпра-

цює з українськими органами в питаннях обміну інформацією та формування доказової бази. Це дає змогу синхронізувати національні розслідування з міжнародними стандартами. Важливим інструментом для документування злочинів є розроблена фондом «Розумний суд» цифрова платформа, яка зберігає автентичність зібраних матеріалів і сприяє їх ефективному використанню в судових процесах. Паралельно міжнародні організації, наприклад ООН, Amnesty International та Human Rights Watch, беруть участь у незалежному моніторингу та підготовці звітів, які стають вагомими додатковими доказами у справах.

Доказова база, яка використовується для доведення злочинів, повинна відповідати жорстким критеріям. Зокрема, належність доказів визначається їх здатністю підтвердити ключові обставини злочинів, а їхня допустимість залежить від дотримання юридичних норм під час збору. Важливою вимогою є достовірність матеріалів, яка забезпечується через верифікацію доказів незалежними експертами. Наприклад, відео- та фотоматеріали мають підтверджуватися супутниковими даними або свідченнями очевидців. Судово-медичні експертизи є ще одним критично важливим джерелом, адже вони дають змогу точно встановити причини й обставини загибелі чи поранень.

Перспективи розгляду цих справ у МКС визначаються юрисдикцією цього органу, яка поширюється на злочини проти людяності, воєнні злочини та геноцид.

21 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила рішення про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що дасть змогу Україні стати 125-ю державою-учасницею цього міжнародного правового механізму після набрання чинності відповідного документа. Законопроект № 0285 отримав підтримку 281 народного депутата. Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 року, однак процес його ратифікації тривав понад два десятиліття. Причиною такої затримки стало рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року, який визнав окремі положення Римського статуту, зокрема абзац 10 преамбули та статтю 1, такими, що суперечать Конституції України. Суд обґрунтував це тим, що статут визначає Міжнародний кримінальний суд як інституцію, яка доповнює національну систему кримінальної юстиції, що, на думку суду, було несумісним із чинною на той час редакцією Конституції. Це унеможливило ратифікацію статуту до внесення відповідних змін до Основного закону України, які були запроваджені лише у 2016 році, відкривши шлях для остаточного вирішення цього питання. Це дає змогу суду розглядати злочини, вчинені в умовах російської агресії. У березні 2022 року прокурор МКС Карім Хан оголосив про відкриття офіційного розслідування, яке охоплює обстріли цивільних об'єктів, насильницькі депортації та тортури. Ці злочини систематично аналізуються, що дає можливість виявити загальну картину воєнних порушень. У вересні 2023 року Генеральний прокурор Андрій Костін і прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан оголосили про відкриття польового офісу МКС у Києві, що має *підвищити ефективність та оперативність реагування на злочини, які Росія продовжує щодня вчиняти проти України та українців [9]*.

Однак процес розслідування стикається із численними викликами. По-перше, політичний тиск, зокрема з боку Росії, суттєво перешкоджає роботі міжнародних органів, включно з блокуванням відповідних рішень Ради Безпеки ООН. Крім того, не всі держави світу підтримують діяльність МКС, що обмежує виконання його рішень. По-друге, значна частина окупованих територій залишається недоступною для міжнародних слідчих через бойові дії та російський контроль. По-третє, МКС стикається з проблемами фінансування та браком спеціалізованого персоналу, що уповільнює розгляд справ.

Незважаючи на ці труднощі, потенційні наслідки розгляду справ у МКС можуть мати важливе значення. Притягнення до відповідальності високопосадовців, причетних до злочинів, стане сигналом про неминучість покарання за воєнні злочини. Вироки суду можуть сприяти відновленню справедливості для жертв, зокрема шляхом визнання їхніх прав на компенсації. Крім того, розгляд справ про злочини проти людяності, вчинені в Україні, сприятиме вдосконаленню міжнародного кримінального права, створюючи нові прецеденти для захисту прав людини в контексті збройних конфліктів.

Отже, злочини проти людяності, вчинені Росією в Україні, є серйозним викликом для міжнародного права. Документування цих злочинів та їхній розгляд у МКС мають важливе значення для притягнення винних до відповідальності та формування нового стандарту правосуддя у випадках збройної агресії.

Для України співпраця з міжнародними інституціями є не лише засобом досягнення справедливості, але й інструментом захисту суверенітету та відновлення довіри до міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Махаринець Д. Є. Механізм діяльності міжнародних трибуналів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Випуск 5. 2023. С. 24–29.
2. Докази воєнних злочинів та порушення МГП скоєні РФ під час воєнної агресії проти України протягом 22.03–05.04.2022. <https://truth-hounds.org/cases/dokazy-voennyh-zlochyniv-ta-porushen-nya-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-skoeyenni-rf-pid-chas-voynnoyi-agresiyi-proty-ukrayiny-22-berezhnya-5-kvitnya-2022/>.
3. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів немежнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.
7. Римський статут Міжнародного кримінального суду. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
8. Gabrielle Tétrault-Farber. UN urges Russia to end forcible transfer of Ukrainian children. February 8, 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/un-urges-russia-end-forcible-transfer-ukrainian-children-2024-02-08/>.
9. У Києві розпочав роботу польовий офіс Міжнародного кримінального суду. <https://www.gp.gov.ua/posts/u-kijevi-rozpocav-robotu-polyovii-ofis-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu>.

Матвійчук М. А., Герасимчук О. П.

Злочини проти людяності, що вчиняються Росією проти України: перспективи розгляду у Міжнародному кримінальному суді

У статті аналізується проблема злочинів проти людяності, які вчиняє Російська Федерація під час збройної агресії проти України, та оцінюються перспективи їхнього розгляду в Міжнародному кримінальному суді (МКС). Дослідження спирається на аналіз міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій та Римського статуту, а також звітів міжнародних організацій і судової практики. Авторами розглянуто систематичні атаки на цивільне населення, як-от ракетні удари, руйнування лікарень, депортації та катування. Особливу увагу приділено механізмам документування злочинів, зокрема фіксації свідчень, використанню технологій і міжнародної співпраці.

Ратифікація Римського статуту Україною та відкриття офісу МКС у Києві підкреслюють зростання ролі міжнародного правосуддя в розгляді таких справ. Однак науковці звертають увагу на виклики, зокрема політичний тиск, труднощі доступу до окупованих територій і обмежені ресурси суду. У статті наголошується, що ефективне розслідування цих злочинів є ключовим для забезпечення справедливості, відновлення міжнародного права та формування міжнародного прецеденту щодо злочинів проти людяності в сучасному конфлікті.

Ключові слова: злочини проти людяності, Міжнародний кримінальний суд, російська агресія, Україна, Женевські конвенції, Римський статут, воєнні злочини, депортація, катування, міжнародне правосуддя.

Matviichuk M. A., Herasymchuk O. P.

Crimes against humanity committed by Russia against Ukraine: prospects for consideration by the International Criminal Court

The article examines crimes against humanity committed by the Russian Federation during its armed aggression against Ukraine and evaluates the prospects of their adjudication by the International Criminal Court (ICC). The study is based on an analysis of international humanitarian law, including the Geneva Conventions and the Rome Statute, as well as reports from international organizations and judicial practices. The authors review systematic attacks on civilians, including missile strikes, hospital destruction, deportations, and torture. Special attention is given to mechanisms for documenting crimes, such as witness testimony recording, the use of technology, and international cooperation.

Ukraine's ratification of the Rome Statute and the establishment of the ICC office in Kyiv highlight the growing role of international justice in addressing these cases. However, the authors point out significant challenges, including political pressure, restricted access to occupied territories, and limited court resources. The article emphasizes that effectively investigating these crimes is essential for ensuring justice, restoring international law, and setting a precedent for addressing crimes against humanity in contemporary conflicts.

Key words: crimes against humanity, International Criminal Court, Russian aggression, Ukraine, Geneva Conventions, Rome Statute, war crimes, deportation, torture, international justice.